

O‘ZBEKISTON VA ITALIYA FOLKLORIDA GENDER ROLLARI VA IJTIMOYIY MUNOSABATLARNING LINGVOKULTUROLOGIK AHAMIYATI

Hasanova Oliya Lazzat qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston va Italiya xalq og‘zaki ijodida gender rollari hamda ijtimoiy munosabatlarning lingvokulturologik jihatlari tahlil qilinadi. Folklor namunalari orqali ayol va erkak obrazlari, ularning jamiyatdagi o‘rni hamda oila va ijtimoiy qadriyatlar ifodasi ochib beriladi. Shuningdek, ikki xalq madaniyatidagi o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Tadqiqot natijalari milliy mentalitet va madaniy qarashlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: gender rollari, folklor, lingvokulturologiya, ijtimoiy munosabatlar, madaniyat, O‘zbekiston, Italiya

Аннотация. В данной статье рассматриваются гендерные роли и социальные отношения в устном народном творчестве Узбекистана и Италии с лингвокультурологической точки зрения. На основе фольклорных материалов анализируются образы мужчины и женщины, их социальные функции, а также отражение семейных и общественных ценностей. Выявляются сходства и различия двух культур. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию национального менталитета и культурных особенностей.

Ключевые слова: гендерные роли, фольклор, лингвокультурология, социальные отношения, культура, Узбекистан, Италия

Abstract. This article examines gender roles and social relations in the folklore of Uzbekistan and Italy from a linguocultural perspective. Based on folklore materials, it analyzes male and female images, their roles in society, and the representation of family and social values. The study identifies similarities and differences between the two cultures. The findings contribute to a deeper understanding of national mentality and cultural perspectives.

Keywords: gender roles, folklore, linguoculturology, social relations, culture, Uzbekistan, Italy

Xalq og‘zaki ijodi har bir millatning kollektiv ongini, tarixiy xotirasini va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi fundamental madaniy qatlamdir. Lingvokulturologik yondashuv bu jarayonda tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki madaniyatni kodlovchi tizim sifatida ko‘rib chiqadi. Gender rollari va ijtimoiy munosabatlar aynan shu kodlash jarayonida folklor matnlarida mustahkamlanadi. O‘zbekiston folklori bo‘yicha tadqiqotlar (masalan, T. Mirzayev, B. Sarimsoqov, M. Jo‘rayev ishlari) shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek xalq og‘zaki ijodida erkak va ayol rollari qat‘iy ijtimoiy strukturaga asoslangan. Italiya folklori esa, asosan, XIX asrda Giambattista Basile va Italo Calvino tomonidan yozib olingan materiallar orqali o‘rganilgan bo‘lib, unda gender rollari yanada dinamik va variativ xarakterga ega.

O‘zbek folklorining eng muhim namunalaridan biri bo‘lgan “Alpomish” dostoni (ilmiy nashrlar: H. Zarifov, T. Mirzayev tomonidan yozib olingan variantlar) gender rollarining klassik modelini ifodalaydi. Alpomish obrazi erkakning ideal tipi sifatida — jasorat, vatanparvarlik, oilaga sadoqat va jismoniy kuch timsolidir. U nafaqat jangchi, balki ijtimoiy tartibni tiklovchi subyekt sifatida ham tasvirlanadi. Barchin obrazi esa ayolning ideal modelini ifodalaydi: u go‘zallik, sadoqat, sabr va aql uyg‘unligini namoyon etadi. Lingvokulturologik jihatdan bu obrazlarda “nomus”, “or”, “sadoqat” kabi tushunchalar markaziy semantik birliklar hisoblanadi. Masalan, Barchinning Alpomishga sodiqligi nafaqat shaxsiy tuyg‘u, balki ijtimoiy norma sifatida talqin qilinadi. Bu esa o‘zbek jamiyatida ayolning ijtimoiy roli ko‘proq axloqiy stabilizator sifatida ko‘rilishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, o‘zbek ertaklari — masalan, “Zumrad va Qimmat” (xalq og‘zaki ijodi namunasi, ko‘plab variantlari yozib olingan) — gender stereotiplarini yanada aniqroq ochib beradi. Zumrad obrazi — itoatkor, mehnatsevar va sabrli qiz sifatida mukofotlanadi, Qimmat esa dangasa va o‘z manfaatini ko‘zlovchi obraz sifatida jazolanadi. Bu yerda gender rollari faqat biologik jins bilan emas, balki axloqiy kategoriyalar bilan bog‘langan.

Ayol obraziga qo‘yiladigan talablar — kamtarlik, itoatkorlik va mehnatsevarlik — lingvokulturologik kod sifatida shakllanadi. Bu ertaklar odatda xalq orasida noma’lum ijrochilar tomonidan avloddan-avlodga og‘zaki tarzda yetkazilgan bo‘lib, ular ijtimoiy normalarni mustahkamlovchi vosita sifatida xizmat qilgan.

Italiya folkloriga murojaat qiladigan bo‘lsak, Pentamerone asari alohida ahamiyatga ega. Ushbu to‘plamda “La Gatta Cenerentola” (Zolushkaning dastlabki variantlaridan biri) ertagi ayol obrazining murakkabroq talqinini beradi. Bu ertakda bosh qahramon Zezolla o‘z o‘gay onasini aldab, ijtimoiy mavqeini o‘zgartiradi. Bu yerda ayol passiv emas, balki faol strateg sifatida tasvirlanadi. Basile tomonidan yozib olingan bu ertaklar Neapol hududidagi xalq hikoyalari asosida yaratilgan bo‘lib, unda ayollarning ijtimoiy moslashuvchanligi va aql-zakovati yuqori baholanadi. Lingvokulturologik jihatdan bu G‘arb madaniyatida individual tashabbus va shaxsiy manfaatning muhimligini ko‘rsatadi.

Italian Folktales to‘plamida ham gender rollarining turli ko‘rinishlari aks etadi. Masalan, “The Clever Peasant Girl” hikoyasida qiz o‘z aql-zakovati orqali qirolning sinovlaridan o‘tadi va ijtimoiy mavqeini oshiradi. Bu hikoya xalq tomonidan aytilgan bo‘lib, Calvino tomonidan XX asrda yig‘ilib, qayta ishlangan. Bu yerda ayol obrazining faol, mustaqil va intellektual jihatdan ustunligi ko‘rsatiladi. Bu esa Italiya folklorida ayolning faqat oilaviy rol bilan cheklanmasligini, balki ijtimoiy subyekt sifatida ham faol ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbek maqol va matallarida gender rollari yanada kodlangan shaklda ifodalanadi. Masalan, “Er bosh, ayol bo‘yindir” maqoli erkakning formal yetakchiligini, ayolning esa bilvosita boshqaruv rolini ko‘rsatadi. Bu lingvokulturologik jihatdan patriarxal tizimning murakkab ichki mexanizmini aks ettiradi. Shuningdek, “Ayol uyni tutar, erkak dunyoni tutar” kabi iboralar ijtimoiy vazifalarning aniq taqsimlanganligini bildiradi. Bu maqollar anonim xalq ijodi mahsuli bo‘lib, ular ijtimoiy normalarni mustahkamlovchi diskurs sifatida ishlaydi.

Italiya maqollarida esa gender rollari biroz boshqacha ifodalanadi. Masalan, “Chi trova una moglie trova un tesoro” (“Kim yaxshi xotin topsa, xazina topadi”) maqoli ayolning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, “La donna è mobile” iborasi ayolning o‘zgaruvchan tabiati haqida stereotipni ifodalaydi. Bu iboralar xalq orasida keng tarqalgan bo‘lib, ular jamiyatdagi gender qarashlarning lingvistik ifodasidir. Italiya folklorida ayolga nisbatan ambivalent munosabat — bir tomondan qadrlash, ikkinchi tomondan stereotiplashtirish — kuzatiladi.

Folklor syujetlarida gender rollarining dinamikasi ham muhimdir. O‘zbek folklorida erkak qahramon tashqi dunyoni zabt etuvchi, ayol esa ichki dunyoni saqlovchi sifatida tasvirlanadi. Italiya folklorida esa bu chegaralar ko‘pincha buziladi. Ayol qahramonlar ham safarga chiqadi, muammolarni hal qiladi va ijtimoiy tizimni o‘zgartiradi. Bu farq ikki madaniyatning tarixiy rivojlanish yo‘llari bilan bog‘liq. O‘zbekiston folklori ko‘proq kollektiv qadriyatlarga asoslangan bo‘lsa, Italiya folklori individualizm elementlarini ham o‘z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston va Italiya folklorida gender rollari va ijtimoiy munosabatlar lingvokulturologik jihatdan chuqur ildizlarga ega. O‘zbek folklori an’anaviy, barqaror va normativ gender modelini ifodalasa, Italiya folklori ko‘proq dinamik, moslashuvchan va individualistik modelni aks ettiradi. Har ikki holatda ham folklor til orqali madaniy qadriyatlarni kodlaydi va avloddan-avlodga uzatadi. Bu esa lingvokulturologiyaning asosiy vazifasi — til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abrahams Roger D. P. D. *Folklore and Cultural Identity*. – 1972. – 150 p.
2. Basile Giambattista G. *Pentamerone*. – Napoli, 1634–1636. – 400 p.
3. Calvino Italo I. *Italian Folktales*. – New York: Harcourt Brace, 1980. – 800 p.
4. Dundes Alan A. *Interpreting Folklore*. – Bloomington: Indiana University Press, 1980. – 304 p.

5. Jo‘rayev Mamatqul M. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008. – 220 b.
6. Karasik Vladimir B. И. Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
7. Lakoff George Г., Johnson Mark M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
8. Levi-Strauss Claude K. Structural Anthropology. – New York: Basic Books, 1963. – 410 p.
9. Maslova Valentina B. A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 s.
10. Mirzayev To‘ra T. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 1999. – 256 b.
11. O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1981. – 300 b.
12. Propp Vladimir B. Я. Morphology of the Folktale. – Austin: University of Texas Press, 1968. – 158 p.
13. Sarimsoqov Baxtiyor Б. O‘zbek folklorining janr xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2004. – 180 b.
14. Ter-Minasova Svetlana C. Г. Language and Intercultural Communication. – Moscow: Slovo, 2000. – 624 p.
15. Zarifov Hodi X. Alpomish dostoni. – Toshkent: Fan, 1979. – 350 b.